

Yorumsayıcı ve Anlamacı İktisat Sosyolojisi Çalışmalarında Nitel Araştırma Süreçleri ¹

Onur DÜNDAR ²

Başvuru Tarihi: 15.11.2022

Kabul Tarihi: 27.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmada İktisat Sosyolojisi alanında yapılan nitel araştırmalarda kullanılması gereken araştırma yöntemleri süreçsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. İktisat Sosyolojisi çalışmalarında daha çok yorumsayıcı ve anlamacı kuramların metodolojiye etkisini ihmal etmeyen bir bakış açısı ortaya koyulmuştur. Bu girişimin en önemli sebebi ise; yorumsayıcı ve anlamacı paradigmalarda nitel araştırma yöntemlerini diğer paradigmalara göre daha fazla tercih etmeleriyle yakından ilişkilidir. Bu çalışmada didaktik araştırma deseni tercih edilmiştir. Didaktik araştırma deseni öğretici desenler arasında yer almaktadır. Didaktik araştırma deseni çalışma kapsamında ilgili alanlarda çalışma yapmak isteyen öğrenci ve akademisyenlere kılavuzluk yapma misyonuna sahiptir. Nitel araştırma süreci kavramsal çerçeve nasıl oluşturulur sorusuna cevap verilerek başlatılmıştır. Kavramsal çerçevenin oluşum süreci üç aşamada ele alınmıştır. Bunlar; (1) Sorunsal oluşturma, (2) Sorunsalın literatürdeki önemini ortaya koyma ve (3) Sorunsalı teorik bağlamda tanımlama aşamalarıdır. Daha sonra kavramsal çerçevenin nasıl test edileceği sorusuna cevap verilmek istenmiştir. Bu çalışmada İktisat Sosyolojisi özelindeki kavram ve teoriler merkeze alınmıştır. Bu doğrultuda spesifik veri toplama ve analiz teknikleri ele alınmıştır. Ayrıca bilgisayar destekli nitel veri analizinin MaxQDA (version-2020) programı ile nasıl uygulanacağı ayrı bir başlıkta didaktik desenle uyumlu bir şekilde ele alınmıştır. MaxQDA (version-2020) programıyla söylem analizi uygulaması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Didaktik Desen, Nitel Veri Analizleri, Bilgisayar Destekli Söylem Analizi

Atf: Dündar, O. (2022). Yorumsayıcı ve anlamacı iktisat sosyolojisi çalışmalarında nitel araştırma süreçleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 233-250.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² T.C. Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Finans-Bankaçılık ve Sigortacılık Bölümü, onurdndr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6569-8716

The Qualitative Research Processes in the Hermeneutics and Interpretive Economic Sociology Studies

Onur DÜNDAR³

Submitted by: 15.11.2022

Accepted by: 27.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

This study considers in a process-based approach the research methods required for the qualitative researches in the field of economic sociology. The point of view that is presented does not neglect the impact of the hermeneutics and interpretive theories in economic sociology on the methodology. The main reason for this is that hermeneutics and interpretive paradigms have a certain preference for qualitative research methods among others. In this study the didactic research design was preferred. Didactic research design is one of the instructional designs. The didactic research design has, within the frame of this paper, mission to be a guideline for students and scholars who want to study in the related fields. The qualitative research process is launched by answering the question how the conceptual framework is constituted. The creation process of the conceptual framework is handled in three steps. These are (1) problematizing (2) the set of the importance of the problem in the literature and (3) the definition of the problem in the theoretical context. Then it is wished to answer the question how the conceptual framework shall be tested. This study focuses particularly on the concepts and theories related to economic sociology. Accordingly, specific data collection and data analysis techniques are handled. Furthermore, it's considered under another heading apart in conformity with the didactic design how the computer assisted qualitative data analysis shall be applied with the MaxODA (version-2020). A discourse analysis application has been made by using the MaxODA (version-2020) program.

Keywords: *Didactic Design, Qualitative Data Analysis, Computer Assisted Discourse Analysis*

³ Bandırma Onyedi Eylül University Manyas Vocational High School Department of Finance-Banking and Insurance, onurdndr@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-6569-8716

Giriş

İktisat ile sosyolojinin kurmuş oldukları ilişkinin niteliği 1970'li yıllardan itibaren disiplinlerarası olmaktan daha ileri bir boyutta algılanmaya başlanmıştır. Söz konusu bu algı İktisat ve sosyoloji arasındaki ilişkileri tek bir çatı altında toplama girişimlerinin önünü açmıştır. İktisat ve Sosyoloji arasındaki disiplinlerarası ilişkiler artık İktisat Sosyolojisi adı altında münferit bir yapıya indirgenmeye çalışılmıştır. 18. yy'da bireyin çıkarlarının toplum çıkarlarıyla özdeşleşebileceği şeklinde Smithyen bir formulizasyonla modern bir toplum bilimi olma hüviyeti kazanan İktisat bilimi ile yine; 19. yy'da sosyal değişimin doğasını toplumsal dayanışmanın zorunluluklarıyla açıklayan Durkheimci bakış açısının sosyolojiyi modern bir toplum bilimi haline getirme süreçleri bu iki bilimin doğal eklemleme noktalarının anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Bu doğrultuda bu iki disiplinin ilk eklemleme noktası toplumsal çıkarın ferdi çıkarlarla örtüştürülebileceği fikriyle doğrudan alakalıdır. Bu nokta ise; İktisat Sosyolojisinin kavramsal çerçevesinin oluşturulmasında önemli bir dinamiği meydana getirmiştir.

Ekonomik eylemi belirleyen unsurun ne olduğu sorusuna cevap arayan İktisat bilimine toplumsal olana yaptığı vurguyla önemli bir bakış açısı sunan sosyoloji bilimi "İktisat Sosyolojisi" adı verilen yeni çatıda sosyal bağlamı kavramsal çerçevenin ana dinamiği haline getirmiştir. İktisat ve sosyolojinin sosyal bir bağlamla kurmuş oldukları bu birliktelik ise; iktisadi davranışı otomatik denge mekanizmalarıyla açıklamaya çalışan ana akım neoklasik bakış açısından uzaklaşıldığı ölçüde mümkün olabilmiştir. İktisadi davranışın belirleyicisi nedir sorusuna Newton fiziğini andıran refleksiyle yaklaşan neoklasik bakış açısının sorgulanmaya başlandığı dönemlerde İktisat Sosyolojisinin kendisine daha bağımsız bir muhit yaratabildiğini söylemek daha mümkündür.

Öte yandan neoklasik bakış açısının etkilerini bünyesinde özümsemiş yeni kurumsal iktisat anlayışları ise sosyolojinin Auguste Comte'tan gelen pozitivist kanadına vurgu yaparak İktisat Sosyolojisinin kavramsal çerçevesini de otomatik denge mekanizmaları içerisinde algılamayı tercih etmişlerdir. Ebeteki literatürde daha çeşitli İktisat Sosyolojisi anlayışlarının sınıflandırılması mümkün olmakla birlikte bu çalışmanın esas konsantrasyonuna hizmet edilmesi için iktisadi davranışı ekonominin kendi iç doğasında açıklayan pozitivist paradigmayla sosyal bağlamı temel dinamik haline getirmiş yorumsayıcı ve anlamacı paradigma arasındaki temel farklılığa burada temas edilmesi gerekli ve yeterli bir girişim olacaktır. Ek olarak söz konusu bu girişimin yeterliliğine ilişkin 1970'lerden itibaren "Yeni İktisat Sosyolojisi" şeklinde de adlandırılacak literatürdeki gelişmelerden bahsedilmesi bu çalışma kapsamının daha meşru zeminlere oturmasını sağlayacaktır. Yeni İktisat Sosyolojisi literatüründeki metodolojik konumlanmalar pozitivist paradigma ve yorumsayıcı paradigma şeklinde keskin ayrılıkların sınırlarının da net bir şekilde çizilmesine vesile olmuştur. "Yeni Kurumsal İktisat Sosyolojisi" olarak da adlandırılan bu literatürün sunduğu perspektif çalışmanın yorumsayıcı ve anlamacı paradigmaların bu çalışmada neden öne çıkarıldığına dair önemli bir soruya cevap verilmesini de mümkün kılacaktır⁴. Kurumsal iktisat, sosyolojik farkındalıktan bağımsız bir biçimde ele alındığında bile ortodoks iktisadın otomatik denge mekanizmalarının dışında kendini konumlandırmaktadır⁵. Kurumsal İktisat sosyolojisi ise; ana akımın iktisadi davranışı tüm içtimai konuların belirleyicisi olarak tanımlayan ve *a-priorik*⁶denilebilecek refleksini reddetmektedir. Kurumsal İktisat Sosyolojisi'nde iktisadi zihniyetin oluşumu sorusuna ekonominin salt alanından çıkış bu kez de yeni bir soruyu gündeme getirmiştir. Bu sorular sosyal

⁴ "Kurumsal İktisat Sosyolojisi" kavramının kullanılabilirliğine ilişkin Zafirofski (2004)'ye başvurulabilir. Ayrıca kurumsal iktisadi salt ekonomi teorisinin bir şubesi olmaktan çok sosyal teorisinin bir formu olarak ele alan Heiskala (2007) ve Swedberg (1991)'in çalışmaları bu konuda zihin açıcı olacaktır.

⁵ Yılmaz'a (2012) göre; "...Kurumsal iktisat heterodoks iktisat okulları içerisinde sosyolojik geleneğe en yakın olan iktisat okuludur. Toplumsal olanı analizinin merkezine alma, doğa bilimlerinin taklidinden uzak durma ve mevcut kapitalist kurumların eleştirisi gibi oldukça sosyolojik imalar taşıyan bir okul olma potansiyeline sahiptir."

⁶ Salt iktisadiyatçılığın (*economism*) temel birtakım dolaysız ve psikolojik öncüllere sahip olduğunu kendi içinde son derece tutarlı bir metodolojik tutarlılıkla ortaya koyarak a-priorizm kavramını bilim felsefesi bağlamında ele alan önemli bir çalışma örneği olarak Kaymakçı'nın (2013) çalışması bu noktada özellikle zikredilmelidir.

bağlam içerisinde cevaplar arama girişimlerinin sınırlarının tayin edilmesi veya en azından hangi interdisipliner alanlara yönelmesi gerektiğine dair birtakım ipuçlarına duyulan ihtiyaçlarla ilgilidir. Bu noktada Thorstein Veblen hem yaşamında hem de yaşamından sonra açtığı yolda “Kurumsal İktisat Sosyolojisi” alanında çalışan sosyal bilimcilere geniş bir yelpaze sunmuştur. Öncelikle bizatihi Veblen’in (1990) kendisi sosyal bağlamın sınırlarını sosyolojik alanın bile ötesinde antropolojiden, psikoloji ve felsefeye kadar genişletmiştir. Kendisinden sonra ise; sınırlar politik ekonominin kurumlarını evrimci biyoloji modeline uyarlamaya kadar ilerlemiştir⁷. Kurumsal İktisat Sosyolojisi’nin, ortodoks iktisadın sınırlarına katılan “Yeni Kurumsal İktisat” adı altındaki formu ise; bu çalışmada benimsenecek kavramsal çerçevenin amaç ve kapsamı dışında kalmaktadır. Bunun sebebi ise; bu çalışmada yorumsayıcı ve anlamacı İktisat Sosyolojisi çalışmalarında nitel araştırma süreçlerinin didaktik bir desen formatında incelenmek istenmesidir.

Bir tarafta pozitivist paradigma ve öbür tarafta yorumsamacı ve anlamaya dayalı paradigma şeklinde iki farklı teorik bakışa temas ettikten sonra ikinci paradigmanın kullanmaya çalıştığı metodolojik yaklaşımlar bu çalışmanın esas konsantrasyonunu teşkil edecektir.

Bu çalışma kapsamının böyle bir sınıflandırmayla sınırlandırılmasının sebebi ise; yorumsayıcı ve anlamacı paradigmanın dışında tutulan paradigmanın benimsenmiş oldukları metodolojik yaklaşımların doğasının nicel araştırma yöntemlerinden ilham alınarak oluşturulmasıyla ilgilidir. Bu çalışmada ise; İktisat Sosyolojisi’nde kullanılacak nitel araştırma yöntemleri ortaya konularak ilgili alanlarda çalışma yapmak isteyen öğrenci, akademisyen ve araştırmacılara bu konuda bir çeşit kılavuz sunulması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın söz konusu bu kılavuzluk misyonunun yerine getirilmesi için ise; ilk olarak nitel araştırma desenleri içerisinde didaktik desen benimsenecektir. Kılavuzluk misyonuna sahip nitel araştırmalarda kullanılacak nitel araştırma desenleri Keegan (1993)’a göre; dört ana başlıkta sınıflandırılabilir. Bunlar; (1) *Sokratik Desen* (2) *Didaktik Desen* (3) *Araştırmacı Desen* (4) *Keşfettirici Desen*’dir. Didaktik desende bir metodoloji, olgu, olay veya teori okuyucuya örneklerle açıklanarak öğretilmeğe çalışılır. Sokratik desende ise bir olay ve olguya ilişkin soru-cevap şeklinde bir öğretim veya öğrenme metodu izlenir. Okuyucunun bir olayla ilgili geçmiş bilgi ve tecrübelerini kullanarak aşamalı bir şekilde sorunsalı çözmesi amaçlanmaktadır. Araştırmacı desende ise; öğretici okuyucuya veya öğrenmeyi talep eden kişiye halihazırdaki sorunsalı çözmesi için bir araştırma sorusu ortaya atar ve bu sorunun özümü için olası faktörleri araştırması beklenir. Son olarak keşfedici desende ise; önce okuyucunun bir önermeyle öğrenme sürecini başlatması söz konusudur. Okuyucu veya öğrenmeyi talep eden özne neden sonuç ilişkilerini çağrıştıran bir önerme ortaya atar ve sonrasında öğretici ortaya atılan önermeyle ilgili birtakım akıl yürütmeler yaparak okuyucuyu bilgilendirmeye çalışılır (Gürkan, 1995, s.219-221).

Didaktik araştırma deseninin benimseneceği bu çalışmada veriler birincil ve ikincil kaynaklardan doküman tarama incelemesi yoluyla elde edilecektir. Genel olarak sosyal bilimlerde kullanılacak nitel araştırma yöntemleri literatüründen faydalanılacak olup özel olarak sosyolojide kullanılan nitel araştırma yöntemleriyle ilgili literatüre yoğunlaşılacaktır. Böylelikle ekonomik eylemin doğasını sosyal bağlam içerisinde ele alan İktisadi Düşünce literatürünün merkezine aldığı yorumsayıcı ve anlamacı bakış göz önünde bulundurulduğunda daha önce kavramsal çerçeve zemininde yakalanan birlikteliğe metodolojik bir tutarlılık sağlanmış olunacaktır.

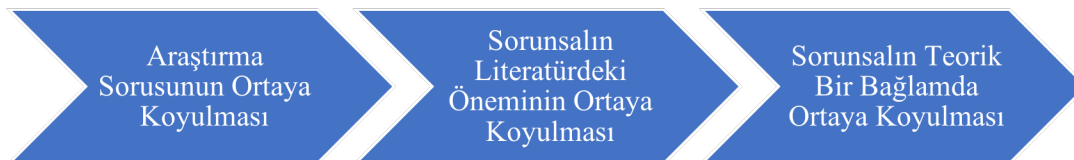
⁷ Yılmaz (2012) bu durumu düşünce tarihinin en ironik öykülerinden biri olarak yorumlamaktadır. Hodgson (2004)’ın başını çektiği Yeni Kurumsal İktisat adı altındaki hareket İktisat Sosyolojisine tekrar natüralist bir kisse kazandırarak iktisadi davranışın doğasını tekrar ortodoks iktisadın tahakküm alanına çekmiştir.

Bu çalışmada İktisat Sosyolojisi'nde kullanılabilecek nitel araştırma yöntemleri didaktik desenle uyumluluk gösterilmesi açısından Creswel' (2003)'in nitel araştırma yöntemlerini süreçsel bir şekilde ele alış biçimine benzer bir formatta ortaya konulacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak bir çalışmanın kavramsal çerçevesinde ortaya konulan temel araştırma sorusuna cevap verilebilmesi için ilk olarak araştırma sorusuyla içkin hale gelmiş kavramsal çerçevenin metodolojik olarak test edilmesi gerekmektedir. Söz konusu bu metodolojik tutarlılığın sağlanması için bir akademik çalışmanın metodolojik gövdesini oluşturan bileşenler ortaya konulacaktır. Bu bileşenlerden ilki araştırma desenidir. Bu yüzden ilk olarak İktisat Sosyolojisi'nde kullanılabilecek nitel araştırma desenleri ortaya konulacaktır. Daha sonra kullanılabilecek nitel veri toplama teknikleri açıklanarak bu verilerin hangi veri analiz teknikleri yardımıyla tahlil edilebileceği ortaya konulacaktır. Bunlara ek olarak bazı veri analiz tekniklerinin bilgisayar destekli nitel veri analiz programları yardımıyla nasıl tahlil edileceği de örneklerle gösterilecektir.

Nitel Araştırmalarda Kavramsal /Teorik Çerçevenin Oluşturulması

Bu bölümde araştırma sorunsalı ile içkinleştirilmiş (*jointed*) kavramsal/teorik çerçevenin oluşturulma süreçlerine temas edilecektir. Buradaki içkinleşme (*inharence*) kavramı sorunsalın çözüme kavuşturulması için son derece önemlidir. Teorik çerçeve ile araştırma sorunsalının birbirine eklemelenmemesi çalışmanın test edilme olanaklarını baştan ortadan kaldıracak son derece handikaplı bir sürecin başlangıcının oluşmasına sebep olacaktır. Bu doğrultuda bu çalışmanın kapsamı dahilinde düşünülecek olursa İktisat Sosyolojisi çalışmalarında da kavramsal çerçevenin doğru bir şekilde inşa edilmesi son derece önemlidir. Bu bölümde İktisat Sosyolojisi özelinde konuyu spesifik hale getirmeden önce genel olarak nitel araştırmalarda kavramsal çerçevenin nasıl oluşturulması gerektiği sorusuna cevap vermek gerekmektedir. Daha sonra İktisat Sosyolojisi alanındaki sorunsal örnekleri ve bunlara eklemelenmiş teorik çerçeve örneklerine temas edilmeye çalışılacaktır.

Cassel ve Symon (2004)'a göre; nitel bir araştırma süreci sorunsalın (araştırma probleminin) net bir şekilde ortaya koyulması ile başlar. Daha sonra bu problemin çözüme kavuşturulmasının literatüre ne gibi katkılar sunacağına ortaya konulması gerekmektedir. Böylelikle çalışmanın literatürdeki önemini gözler önüne serecek bir süreç icra edilmiş olunacaktır. Bu sürecin icrası öncelikle çalışmanın dahil olduğu üst bilim başlıkları ile ilgili bilgilendirmeler yoluyla yapılmalıdır. Örneğin; zevk ve tercihlerin değişiminin talep üzerindeki etkisini temel sorunsal haline getirmiş akademik bir çalışmada öncelikle davranışsal ekonomi literatürüyle ilgili bilgiler verilerek aşamalı bir şekilde sorunsalın (problematik) ifade edilmesi gerekmektedir. Yıldırım ve Şimşek (2006)'e göre; çalışma sorunsalı konunun literatürdeki öneminden bahsedilmesi suretiyle ortaya koyulduktan sonra bir sonraki aşamada kavramsal çerçevenin oluşturulması için bir zeminde hazır hale gelecektir. Kavramsal çerçevenin oluşum sürecinin son aşaması ise; çalışma sorunsalının (problematik) hangi teori bağlamında ele alınacağına ortaya konulmasıdır. Sorunsalın (problematik) bir teori bağlamında ifade edilmesiyle araştırma sorusu kavramsal çerçeveye eklemelenmiş hale gelecektir.

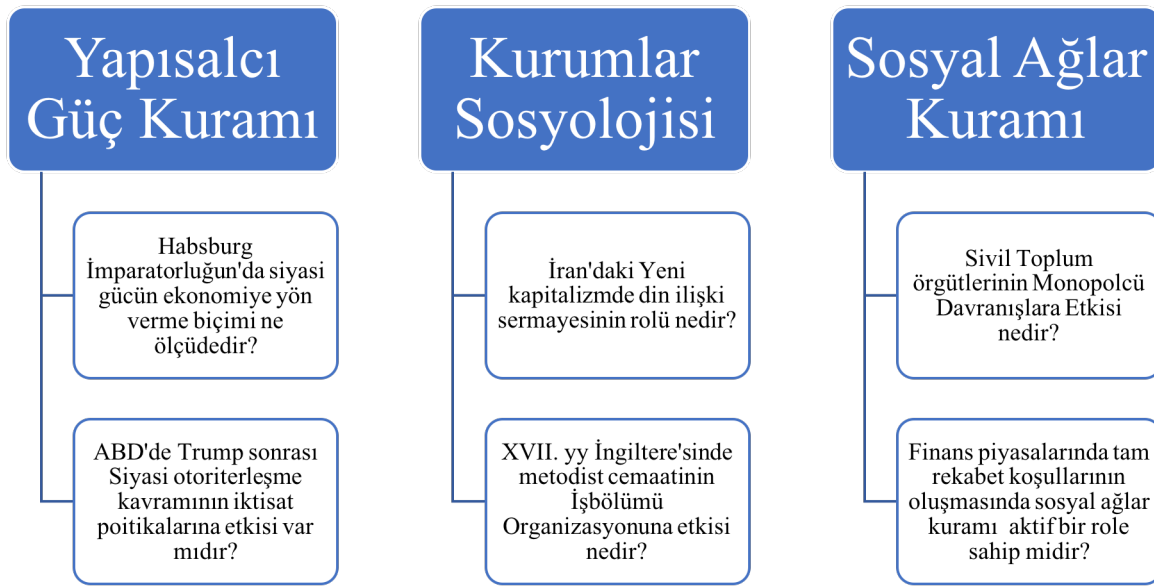

Şekil 1. Kavramsal Çerçevenin Oluşum Şeması

İktisat Sosyolojisi Alanında Kavramsal/Teorik Çerçevenin Oluşturulması

Bu bölümde İktisat Sosyoloji çalışmaları özelinde kavramsal çerçevenin oluşum süreciyle ilgili; ilk olarak, sorunsal örnekleri ve sorunsalların hangi teori bağlamlarında ifade edilebileceği konusunda birtakım örneklendirmeler yapılacaktır. Bu konuda Dobbin (2005)'in⁸ İktisat Sosyolojisindeki ekolleri karşılaştırmalı ve tarihsel bir yaklaşımla ele alarak tasniflediği çalışması, çalışma sorunsallarının hangi teori bağlamlarında ifade edilebileceği konusunda araştırmacılara çok önemli bir kılavuz görevi görmektedir. Dobbin'in temel üç ana temel saç ayağı üzerinde kurguladığı İktisat Sosyolojisi teorilerine eklenendirilebilecek sorunsal örnekleri gösterilerek bu bölüm tamamlanacaktır.⁹

Dobbin İktisat Sosyolojisi Teorilerini üçe ayırmaktadır. Bunlar;(1) Marksist Yapısalcı Güç Kuramı, (2) Kurumlar Sosyolojisi, (3) Sosyal Ağlar Kuramı. Dobbin'in tasniflemesini baz alarak belli başlı sorunsalların bu teorilerden hangisine eklenendirilebileceğine dair birtakım örneklendirmeler gerekçeleriyle açıklanacaktır.

Şekil 2. Teorik Bağlamlarda Ortaya Koyulabilecek Sorunsal Örnekleri¹⁰

Şekil-2'de ortaya koyulan araştırma sorularını çalışmasının temel problematiği haline getirmek isteyen bir araştırmacı literatür taraması sonucu ulaştığı üç teoriden en az birini teorik bağlam oluşturma noktasında kullanabilecektir. Örneğin; Dobbin'in referansı ile siyasi gücün ekonomik gücü belirlediği varsayımını temel hareket noktası olarak kabul ederek "Yapısalcı Güç Kuramı"nı çalışmasının temel sorunsalına eklenendirilebilecektir. Aynı şekilde dini güdülenmeyi ekonomik gücü belirleyen önemli bir bağımsız değişken olarak ele almak isteyen başka bir araştırmacı da "Kurumlar Sosyolojisi"ni çalışma sorunsalının ana bağlamı olarak ele alabilir. Son olarak gelişmiş sosyal ağları rasyonel iktisadi örgütlemelerin belirleyicisi olarak ele

⁸ Bu çalışmada İktisat Sosyolojisinde kavramsal çerçeve oluşturulması başlığı altında yalnızca Dobbin'in yaklaşımı üzerinden örnek sunulması çalışmanın didaktik deseniyle ilgili bir durumdur. Oysa ki İktisat Sosyolojisi çalışmaları kavramsal çerçevelere eklenendirilebilecek birçok İktisat Sosyolojisi teorisi vardır. Bu çalışmada benimsenen didaktik desende ana amaç; farklı iktisat sosyolojisi teorilerinden bahsetmek değildir. Çalışmanın diğer bölümlerinde de açıkça görüleceği üzere belli bir teori sıkça araçsallaştırılarak onun metodolojik olarak nasıl test edileceği gösterilmeğe çalışılacaktır.

⁹ Elbette ki; çok daha fazla sayıda İktisat Sosyolojisi teorilerinden bahsedilebilir. Lakin burada çalışmanın kapsam ve amacı dahilinde bir yol izlenmelidir. Bu çalışmanın asıl amacı ilgili alanda çalışma yapacak araştırmacılara bir çeşit kılavuz sunmaktır. Söz konusu kılavuzluk misyonu belli başlı teori örneklerinden yola çıkılarak çalışma sorusunun ilgili teoriye nasıl bağlanacağıyla ilgili olacaktır.

¹⁰ Sorunsal örnekleri yazar tarafından oluşturulmuştur.

almak isteyen başka bir araştırmacı ise; “Sosyal Ağlar Kuramı” nı çalışma sorunsalının ana bağlamı olarak tayin edebilecektir. Araştırmacının çalışma sorunsalına hangi teorik bağlamı seçmesi noktasında dikkat etmesi gereken en temel nokta ise; teori seçiminin gerekçelerini tatmin edici bir şekilde açıklamasıdır. Bu doğrultuda araştırmacı çalışma sorunsalını çözümlemeye çalışırken kurmaya çalışacağı neden-sonuç ilişkisiyle seçeceği teorinin iktisadi davranışın doğasını açıklarken kurduğu neden-sonuç ilişkisiyle uyumluluk göstermesi gerektiğini göz ardı etmemelidir. Bu uyumluluğun sağlanması sonucunda halihazırda iki temel çıktı gözler önüne serilecektir. Bunlar; (1) Araştırma sorunsalının literatürde nasıl bir öneme sahip olduğu anlaşılacaktır. (2) Sorunsalın bağlamı haline getirilen teorinin de test edilme imkânı ortaya çıkacaktır. İşte bu iki temel çıktının görünüşü çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturacaktır.

Bu noktadan sonra ise; araştırmacının gündemini sorunsalın çözümü ve teorinin test edilmesi teşkil edecektir. Gelinen noktada kavramsal çerçevenin test edilmesi gerekmektedir. Araştırmacının kavramsal çerçeveyi test edebilmesi için de nitel araştırma metotlarından faydalanması gerekmektedir¹¹. Böylelikle çalışmanın metodolojik tutarlılığı tesis edilmiş olunacaktır.

Kavramsal Çerçevenin Test Edilmesi: Metodoloji Aşaması

Bu aşamada genel olarak nitel araştırmalarda özel olarak da İktisat Sosyolojisi alanındaki çalışmalar özelinde kavramsal çerçevenin nasıl test edileceği sorularına cevap verilmeye çalışılacaktır. Bu girişim bir süreç dahilinde ele alınarak metodolojik bileşenlerin çalışmadaki işlevlerinin ortaya konulması suretiyle yapılacaktır. Bu bölümün alt başlıklarında İktisat sosyolojisi alanında kullanılacak nitel araştırma desenleri, veri toplama teknikleri ve veri analiz teknikleri daha önceki başlıklarda sunulan teorik bağlamı kavramsal çerçeveleri test etmeye en elverişli olanlarının öne çıkarılması suretiyle açıklanacaktır¹². Dolayısıyla daha çok keşfedici ve betimleyici kavramsal çerçevelere sahip nitel araştırmalarda kullanılacak araştırma desenleri bu çalışmanın amaç ve kapsamı dışında tutulmalıdır. Öte yandan teori testine imkân veren kavramsal çerçevelere sahip nitel araştırmalarda kullanılacak araştırma desenleri, veri toplama teknikleri ve veri analiz teknikleri bu bölümde öne çıkarılacaktır.

Nitel Araştırma Desenleri

Creswell'e göre araştırma desenleri başlıca 5 grupta sınıflandırılabilir. Bunlar; (1) Anlatı Araştırması, (2) Fenomenoloji, (3) Kuram Oluşturma (*Grounded Theory*), (4) Etnografi, (5) Vaka-Durum Deseni¹³. Başlıca bu beş sınıflandırma nitel araştırma literatüründe ana merhaleler olarak kabul edilmekle birlikte desenler zamanla çeşitlendirilmiştir. Sığrı (2021) bu beş desene ek olarak; (1) Eylem Araştırması, (2) Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma, (3) Deney, (4) Feminist Araştırma, (5) Eleştirel Araştırma ve (6) Bibliyometrik Araştırma

¹¹ Çalışmanın giriş bölümün de de açıklandığı gibi elbetteki İktisat Sosyolojisi alanındaki araştırma yöntemleri nitel araştırmalarla sınırlı değildir. Nicel araştırma yöntemleri de İktisat Sosyolojisinde sıkça kullanılmaktadır (Bozkurt, 2013). Fakat çalışmanın amaç ve kapsamı gereği nitel araştırma süreçlerinden bahsedilecektir.

¹² Var olan bir teoriyi çalışmanın sorunsalı bağlamında test eden nitel araştırma türlerinin dışında kavramsal çerçevesi bir takım sosyal olay ve olguları keşfetmeyi (*exploration*) amaçlayan nitel araştırmalar ise başka önemli bir türdür. Keşfedici araştırma türleri şeklinde de adlandırılan bu çalışmalarda amaç sosyal olgular üzerinden hareket edilerek genellenebilir süreçler tayin edilir ve son aşamada teori keşfedilebilir (Stebbins, 2001, s.3). Farklı kavramsal çerçeve türleri arasından ise son olarak betimleyici (*descriptive*) nitel araştırma türünden bahsetmek gerekmektedir. Bu tip araştırmalarda amaç yalnızca sosyal olguları tanımlamak ve betimlemektir. Olgular detaylı bir şekilde tasvir edilerek herhangi bir teori test etme veya keşfetme amacı güdülmemektedir. (Yıldırım, 2020, s.81).

¹³ *Kuram Oluşturma*: En az bir boyutta ele alınan; “...insan davranışlarının esas belirleyicisi nedir?...” veya “...tarihin itici gücü nedir?...” gibi sorulara yeni teoriler üretmek için yapılan araştırmalarda kullanılan bir desendir (Sığrı, 195). *Etnografi*: Bir kültüre odaklanılarak o kültürün nasıl oluştuğu konusunda araştırmacının bizzat o kültürün içine gömülerek teori üretmeye çalıştığı araştırma desenlerini tanımlamak için kullanılır (Agafonoff, 2006). *Fenomenoloji*: Günlük hayatta bireylerin farkında olarak yaptıkları fakat sebepleri konusunda ayrıntılı bilgilere sahip olamadıkları içtimai eylemlerin kökenlerini bulma noktasında keşfedici teorilerin bulunmaya çalışıldığı araştırma desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). *Anlatı Araştırması*: Fenomenolojik ve etnografik araştırma desenlerini destekleyici bir araştırma türü olarak da kabul edilen bir araştırma desendir. Bu desen daha çok biyografik ve günce tarzı tüm kişisel anlatılar ve şifai kültüre dair tüm kaynakların ışığında tasarlanan ve içtimai yapılara dair betimleyici kavramsal çerçevelere sahip araştırmalarda kullanılmaktadır (Patton, 2014, s.115).

desenlerini de ayrıntılı olarak incelemiştir¹⁴. Ayrıca Bal (2014) “Saha Araştırması” ve “Tarama Araştırması”nı ayrı bir desen olarak ele almıştır. Bu araştırma desenleri arasından çalışmanın amaç ve kapsamının sınırları dahilinde kalma refleksinin bir uzantısı olarak İktisat Sosyolojisinde yorumsayıcı ve anlamacı teori gruplarının test edilmesine daha çok imkân tanıyacak araştırma desenleri olarak kabul edilen Vaka-Durum deseni ve Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma deseni öne çıkarılacaktır. Yin (2002)’e göre; vaka-durum deseni belirli bir tarihsel olgu, durum, ortam, sistem veya örgütün ayrıntılı olarak betimlenmesi amacıyla araştırmacıların rahatlıkla başvurabileceği araştırma desenlerinden bir tanesi olarak öne çıkmaktadır.

Çalışmanın esas konsantrasyonunu oluşturacak bir başka araştırma deseni olan Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma deseni ise; yorumsayıcı ve anlamacı paradigmayla daha çok paralellik göstermektedir (Bal, 2014, s. 148). Ayrıca tarihsel farkındalığa sahip İktisat Sosyolojisi çalışmalarında bu iki araştırma deseninin merkezi bir önem sahip olduğu söylenebilir. Skocpol (2002) tarihsel sosyolojik araştırmaların süreçsel, ardışık ve teori bağlamsal olma özelliklerinin önemle altını çizmiştir. Bu doğrultuda süreçsel ve ardışıklık özelliği ağır basan sosyoloji çalışmalarında vaka-durum deseni zamanı kesitsel ve boylamsal ele alan analiz yöntemiyle araştırmacılara yol gösterici olmaktadır. Skocpol’un işaret ettiği üzere tarihsel bir olay veya olgunun teori bağlamsal niteliklerinin farklı kuramlarla bir çeşit karşılaşmasının neticelerini inceleyen yorumsamacı ve anlamacı paradigmayla uyumlu bir başka önemli araştırma deseni ise; Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma desendir. Bu iki desen bundan sonraki başlıklarda bu çalışmanın didaktik desenine uygun bir pozisyonda ele alınacaktır. Bunun sağlanması için kavramsal çerçevenin oluşturulma süreci başlığında izlenen örnek verme yöntemi benimsenmeye devam edilecektir.

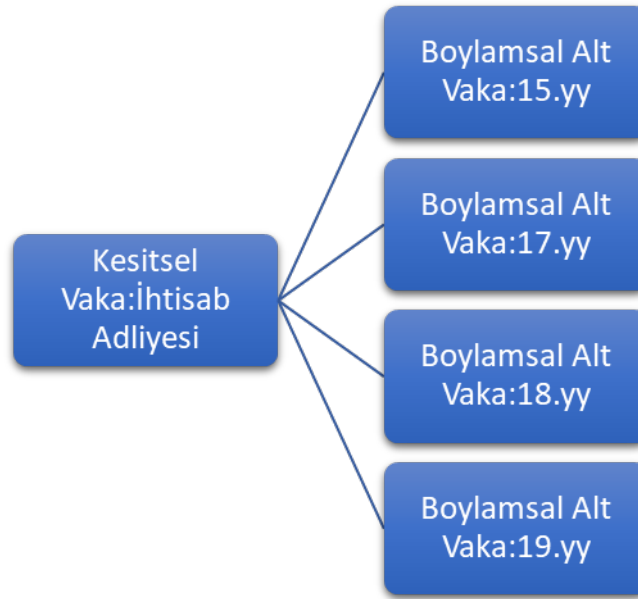
Vaka-Durum Deseni (Case Study)

Vaka-Durum deseni yorumsayıcı ve anlamacı paradigmaya uygun tarihsel ve güncel nitel İktisat Sosyolojisi alanındaki araştırmalarında sıkça kullanılabilecek bir araştırma deseni olarak öne çıkmaktadır (Creswell, 2003, s.96-97). Sığırı (2021)’e göre; bir kurum, sistem veya örgütün pratiklerinin güncel teorilerle belli bir süreç içerisinde değişimini açıklamaya çalışan araştırmalarda vaka kategorilerinin kullanılması araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Örneğin; orta çağda fiyat denetiminden sorumlu kurumların uygulamalarını farklı zamansal merhalelerde ele almak isteyen bir çalışmada; denetimi sağlayan kurum olan İhtisab Adliyesi kesitsel bir vaka olarak tanımlanmalıdır. Literatürdeki fikir birliğinden yola çıkarak İhtisab Adliyesinin zaman içerisindeki değişim ve dönüşümleri Türk-İslam Devletleri özelinde dört ayrı zamansal merhalede ele alınmak istendiğinde bu merhaleler boylamsal alt vakaları temsil edecektir¹⁵. Bahsi geçen tespitler yapıldıktan sonra araştırma deseni hiyerarşik birtakım şekil ve şemalar yardımıyla görselleştirilebilir. Şekil-3 de örnek araştırma deseninin görsel bir sunumu yapılmaktadır.

¹⁴ *Eylem Araştırması*: İçtimali kurumların kendilerini yeniden üretebilmeleri için kurum faaliyetlerinin verimliliğini arttırmaya yarayan politikaları standardize etmek için birtakım normatif teoriler kurmaya çalışan nitel ve hatta nicel araştırmalarda kullanılabilecek bir araştırma desendir (Elliot, 1991, s.69). *Deney*: Genel kabul görmüş neden-sonuç ilişkilerine sahip toplumsal olay ve olguların bilinen sebeplerinin dışında farklı bağımsız değişkenlerinde etkisinin araştırıldığı ve daha çok keşfedici ve açıklayıcı teoriler kurmaya çalışan bilimsel araştırmalarda kullanılan bir araştırma desendir (Sığırı, 2021, s.210). *Feminist Araştırma*: Ana akım pozitivist paradigmanın ataerki bünyesini eleştirme saikine sahip kadın çalışmalarında kullanılan bir araştırma desendir (Donovan, 2009: 28). *Eleştirel Araştırma*: Sığırı (2021)’e göre; sosyal bilimlerdeki ana paradigmalara alternatif politik saike sahip kavramsal çerçeveleri test etmek için kullanılan bir araştırma desendir. *Bibliyometrik Araştırma*: Belli bir alanda yapılan nitel ve nicel araştırmaların belli istatistiksel yöntemler yardımıyla değerlendirildiği bilimsel çalışmalarda kullanılan bir araştırma desendir (Demir ve Erigüç, 2018, s.93).

¹⁵ Vaka analizinin farklı tipolojileri için Jason ve Rogers (2001)’in kategorizasyonundan bahsetmek burada gerekli bir girişim olacaktır. Boylamsal vaka-durum (*Sectional sample case*) deseninden başka anlık vaka-durum (*Spontaneous sample case*), Önce ve sonrası kritik vaka-durum (*Ex ante ax post sample case*), Parçalı vaka-durum (*Fragmented sample case*), Anlık vaka-durum (*Spontaneous sample case*) ve Karşılaştırmalı vaka-durum (*Comparative Sample Case*) desenleri de bulunmaktadır.

Şekil 3. Vaka-Durum Deseninin Örnek Görsel Sunum Şeması¹⁶

İhtisab adliyesinin bir kurum olarak dört ayrı zamansal merhaledeki dönüşüm şekilleri Şekil-3 'deki hiyerarşik araştırma deseni şeklinde bir şekilde gösterilmektedir. Vaka-durum deseninin tercih edilme sebeplerinden bir tanesi de vaka analizlerinin teori test eden nitelikleridir. Teori test eden vaka türlerinde çalışma sorunsalına eklenmiş bir teori ya da hipotezden yola çıkılmaktadır. İlgili teorinin varsayımları dizayn edilen vaka üzerinden test edilmektedir. Yeni vaka analizinde kavramsal çerçevenin doğrulanması suretiyle sorunsalın bağlamı olan teori de güçlendirilmektedir. Öte yandan bazı hipotezlerin çürütülmesi ise kuşkusuz teorinin güncellenmesini ya da teorinin geliştirilmesini sağlayacaktır (Kürüm, 2021, s.154-155).

Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma Deseni

Kaptan (1995)'a göre; Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma geçmişin incelenmesi, analizinin yapılması, tahlil edilmesi raporlanması süreçlerini içine alan araştırma deseni¹⁷. Bu desende sorunsalın merkezinde geçmişte gerçekleşen bir olay, zihniyet veya olgu yer almaktadır. Bu sorunsal diğer araştırma vaka-durum desenlerinde olduğu gibi yine teorik bir bağlama sokulur. Bu aşamaya kadar vaka-durum deseni ile paralellik göstermesine rağmen bir sonraki aşamada bir önceki aşamada son halini alan sorunsal daha sonra gerçekleşen bir olay, zihniyet veya olgu ile mukayese edilir. Burada önemle altını çizmek gerekmektedir ki; daha sonra gerçekleşen söz konusu olay, zihniyet veya olgu da teorik bir bağlama sokulmalıdır. Böylelikle teorik bağlama sahip çalışma sorunsalı ve ondan sonra gerçekleşen bir durumun etkisinin incelenmesini mümkün kılacak bir kavramsal çerçeve oluşturulacaktır. İşte bu türden kavramsal çerçeveleri test etmek için Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma Deseni kullanılmaktadır¹⁸.

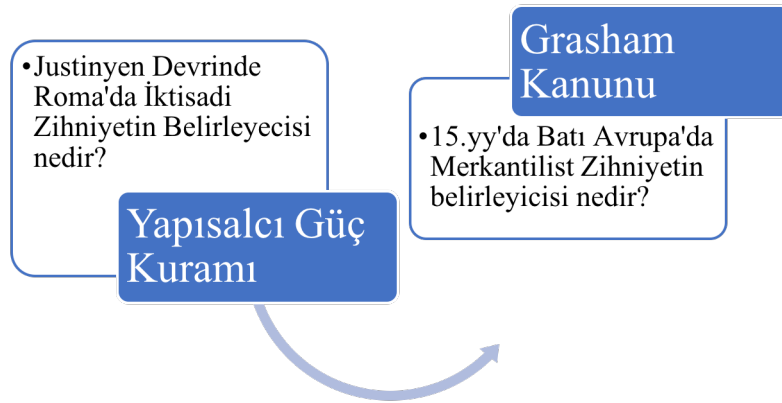
Tarihsel Karşılaştırmalı Desen İktisat Sosyolojisinde kullanılan en eski desenlerden biridir. İktisat Sosyolojisi'nin kurucu isimleri olarak kabul edilen Weber, Marx, Comte ve Durkheim bu araştırma desenini çalışmalarında içselleştirmiş önemli isimlerdir. Bal (2014)' a göre; Durkheim'in İntihar (*Suicide: A Study in Sociology*) adlı çalışması ve toplumsal dayanışma kavramı, Comte'un üç hal yasası, Weber'in Protestan Ahlakı

¹⁶ Örneklili şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

¹⁷ Tam bu noktada ironik olacak olmasına rağmen Sığrı (2021); sosyolojide tarihsel araştırmaların bir araştırma deseni olarak sayılmaması gerektiğine inanan yöntem araştırmacılarının da var olduğunu ifade etmektedir.

¹⁸ Skocpol ve Somers (1980) Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma desenlerinin başlıca üç çeşidinden bahsetmektedirler. Bunlar; Paralel Karşılaştırmalı Tarih, Zıtlıklara Yönelik Karşılaştırmalı Tarih ve Makro-Analitik Karşılaştırmalı Tarih'dir.

ve Kapitalizmin Ruhu adlı kült eseri ve Marx'ın köleci toplumdaki feodal topluma oradan da kapitalizme uzanan sınıflı toplum yapılarını açıklamak için yaptığı tüm çalışmalar hep bu araştırma deseninin izlerini taşımaktadır. Örneğin; Justinyen döneminde Roma İmparatorluğu'nun iktisadi zihniyetiyle Batı Avrupa'da yüzyıllar sonra oluşmuş merkantilist ticari zihniyet arasındaki farklılıkların mukayeseli bir şekilde incelenmek istendiği bir çalışma ele alınabilir. Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken öncelikle Roma İmparatorluğu'nda iktisadi zihniyetin belirleyicisinin ne olduğu sorusundan hareket edilmelidir. Ardından Orta çağ ekonomi politikası koşullarında zihniyetin belirleyicisinin siyasi güç olduğunu iddia eden İktisat Sosyolojisi teorilerinden yapısalcı güç kuramının bu sorunsala eklenmelidir. Kavramsal çerçevenin oluşumunun son halkası ise; merkantilist zihniyetin belirleyicisinin ne olduğu sorusu ile başlamalıdır. Zihniyetin belirleyicisinin bu kez ekonomik güç olduğu savından hareketle Grasham Kanunu ile teorik bir eklemleme tesis edildiği düşünülebilir. Dolayısıyla birbirinden farklı zamanlarda oluşmuş ve teorik bağlama sokulmuş iki zihniyetin mukayeseli bir şekilde kavramsal bir çerçeve meydana gelmiş bulunmaktadır. İşte bu türden kavramsal çerçevelerin test edilmesinde kullanılan araştırma deseni Karşılaştırmalı Araştırma deseni. Aşağıdaki şekilde Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma deseni ile kurgulanmış kavramsal bir çerçeve örneği görselleştirilmiştir.

Şekil 4. Karşılaştırmalı Tarihsel Çalışma Deseni Kavramsal Çerçeve Örneği¹⁹

Nitel Veri Analiz Teknikleri

Bu bölümde çeşitli tekniklerle²⁰ toplanan verilerin hangi veri analiz yöntemleriyle bulgulanırılacağı ve tahlil edileceği konusuna açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Araştırmanın amaç ve kapsamı dahilinde daha çok yorumsayıcı ve anlamacı vaka-durum ve karşılaştırmalı tarihsel deseni nitel İktisat Sosyolojisi çalışmalarında kullanılabilir veri analiz yöntemleri ayrıntılandırılacaktır. Ayrıca çalışmanın didaktik deseniyle uyumluluğun sürdürülmesi amacıyla veri analiz teknikleri örneklerle açıklanacaktır.

¹⁹ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²⁰ Morgan (1996)'a göre; nitel veri toplama teknikleri başlıca üçe ayrılır. Bunlar; (1) Gözlem, (2) Görüşme ve (3) Doküman Tarama İncelemesi'dir.

Gözlem: Araştırma nesnesine erişimin mümkün olduğu durumlarda araştırılan olguya doğrudan temas edebilmek için kullanılan bir veri toplama tekniğidir. Yapılandırılmış gözlem ve yarı yapılandırılmış gözlem olmak üzere ikiye ayrılabilir. Burada yapılandırma kavramından kasıt araştırmacının gözlem esnasında araştırma nesnesine müdahale derecesi ile ilgilidir. Araştırmacı gözlem esnasında gözlemci konumundan katılımcı konumuna geçmeye başladıkça yapılandırma seviyesini arttırmış olacaktır.

Görüşme: Görüşmenin gözlemden farkı araştırmacının sesli veya yazınsal olarak araştırma nesnesiyle mülakat yapmasıdır. Yapılandırılmış görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşme olmak üzere ikiye ayrılabilir. Örneğin nitel araştırmalarda en temel görüşme çeşidinden biri olan birebir görüşmede araştırmacı görüşme esnasında katılımcıya yeni sorular yöneltirse yapılandırma seviyesini arttırmış olacaktır. Öte yandan birebir görüşmede araştırmacı tüm soruları önceden hazırlayarak katılımcılara yöneliyorsa yapılandırılmamış bir gözlem yapmış olacaktır.

Doküman Tarama İncelemesi: Araştırma nesnesiyle somut olarak gözlem ve görüşme yoluyla irtibata geçemeyen araştırmacı araştırma öncesinde arşiv kayıtları, gazete ve mecmualar, manzum ve mensur metinler ve her türlü tarihsel veya güncel metin ve belgelerden veri elde ederek doküman tarama incelemesi yapmış olmaktadır. Bu çalışmada önemle üzerinde durulan karşılaştırmalı tarihsel çalışma desenlerinde doküman tarama incelemesi tek veri toplama tekniğidir. Tarihsel süreçte yaşanan büyük zihniyet dönüşümleri ve hatta tüm içtimai dönüşümlerle ilgili yapılan tarihsel iktisat sosyolojisi çalışmalarında tarihsel dokümanların tek bilgi kaynağı olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır (Neuman, 2007, s.610).

İçerik Analizi

Doküman tarama incelemesi yoluyla elde edilmiş her türlü metin ve belgelerden belirli anlamları kod ve kategoriler şeklinde sınıflandırmak suretiyle birtakım bulgular elde etmek için yapılan veri analiz tekniğidir. Her türlü metin içeriği üzerinden elde edilebilecek bulgular analizi yapılan içeriğin ne anlama geldiği konusunda önemli bir hareket noktası oluşturmaktadır (Lune, 2015, s.381).

Dey (1993)'e göre; içerik analizi iki safhadan oluşmaktadır. İlk safha analizi yapılacak olan metnin betimlenmesi aşamasıdır. İkinci aşama ise; betimsel analiz sonucunda metinde belirlenen asli ve tali unsurlar ışığında kategorik-sistemantik bir analizi kapsamaktadır. Kategorik—sistemantik analiz iki adımdan oluşmaktadır. Sınıflandırma adımı denilen bu aşamada tali ve asli unsurlar kategori ve kodlara ayrılır. İkinci adımda ise; kod ve kategoriler arasındaki ilişki yoğunlukları incelenerek bulgular tahlil yapmaya elverişli hale getirilir. Örneğin; 18. yy'da İngiltere'de Endüstri Devriminin gerçekleşmesinde dini güdünün etkisi hangi boyutlardadır? Şeklinde bir sorusunsala sahip bir nitel araştırmada içerik analizinin nasıl uygulanacağı hususuna açıklık getirmeğe çalışarak içerik analizinin nasıl uygulanacağı sorusuna cevap verilebilir. İlk olarak 18. yy'a kadar dinin rasyonalizasyonu ile ilgili tarihsel dökümanlardan bir metin betimsel bir analize tabi tutulur. Betimsel analiz sonucunda irrasyonel ve rasyonel tutumlar şeklinde kategorilere ayrılır. Bu kategorileri çağrıştıran gelişmelerin her biri kategorik-sistemantik analizin kodlarını meydana getirecektir. Son aşamada ise; irrasyonel ve rasyonel tutumlarla ilgili kodlar arasında ilişki yoğunlukları nitel çalışmanın bulgular kısmını teşkil edecektir. İlişki yoğunluklarının yorumlanması sonucunda ise ilgili metnin içerik analizi tamamlanmış olacaktır. Döküman tarama incelemesi yoluyla elde edilen verilerin kategorik-sistemantik analizi salt bir şekilde ortaya konularak klasik yorumlamaya tabii tutulabileceği gibi bilgisayar destekli veri analiz programlarıyla tahlil edilebilir. Bilgisayar destekli veri analizinin nasıl yapılacağı içerik analizinin bir başka çeşidi olan söylem analizi açıklandıktan sonra çalışmanın deseniyle uyumlu didaktik bir kurguyla anlatılacaktır.

Söylem Analizi

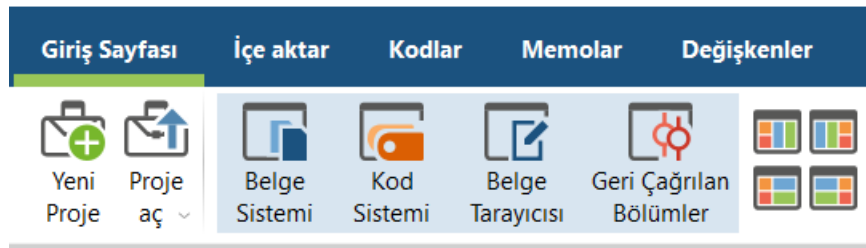
Söylemin literatürde genel olarak; karşılıklı konuşma, hitabet ve bir konuyu gerek dilin çok çeşitli yollarını kullanarak gerek söz gerekse de yazılı olarak işlenmesi yoluyla birtakım anlamlar çıkarma süreçlerini kapsamaktadır (Bal, 2016, s.286). Söylem, sistemantik bir şekilde dil incelemesi veya dominant baskın temanın²¹ tespit edilmesi sonucu metnin içtimai öğeler içeren anlamının açığa çıkarılmasıyla bir analiz yöntemine dönüşmektedir. Potter ve Wetherell (1987)'e göre; söylem analizi merkezi kurumların sosyal çevrede tesis etmeye çalıştıkları özel anlamları ortaya çıkarma işlevine sahiptir. Söylem analizine konu olan başlıca iki aktör bulunmaktadır. Söylemin öznesi olarak otoritenin kendisi ve otoritenin söylemine muhatap olan pasif toplumsal tabaka, zümre veya sınıflar inceleme konusudur. Tonkiss (2006)'e göre; söylem analizi psikoloji, iletişim, edebiyat ve felsefe gibi birçok alanda kullanılabilmesi gibi merkezi yapıların söylemler yoluyla tesis ettikleri anlam bütünlüklerinin ekonomiye etkisini inceleyen sosyolojik çalışmalarda da kullanılabilir bir veri analiz tekniğidir. Sözen (1999)'e göre; söylem içtimai hayatın tüm yönleriyle ilişkilendirilebilecek bir analiz yöntemidir. Tüm bu bilgiler ışığında yorumsayacı ve anlamacı İktisat Sosyoloji çalışmalarında da söylem analizinin bir veri analiz tekniği olarak nitel çalışmalarda kullanılabilmesi gayet mümkündür. Hatta; Wodak (2001) söylemin tarihsel bir yaklaşıma sahip olmasından hareketle onun yalnızca bir veri analiz tekniği değil aynı zamanda başlı başına bir araştırma deseni olduğunu iddia etmektedir. İlgili çalışmasında Wodak (2001) söylemin kuramsal temellere sahip olduğu imasında da bulanarak onun nitel sosyolojik araştırmalarda kavramsal çerçevelerin metodolojik yöntemlere eklenmesi noktasında merkezi bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Fowler (1985)'dan aktaran Bal (2016)'a göre; söylemin esas işlevi toplumsal hiyerarşiyi korumaktır. Bu önermeden hareketle söylem analizlerinin toplumsal sistemlerdeki dönüşümlerin etkisel

²¹ Barker ve Galasinski (2001)'e göre; söylem analizi teknik olarak iki temel şekilde yapılabilir. İlkinde metindeki cümle öğeleri tek tek ayrılarak bir dil incelemesi yapılmasıdır. İkincisinde; söyleme konu olan metinde dominant baskın temanın ortaya çıkartılmaktadır. Bu çalışmanın amaç ve kapsamı dahilinde ikinci tür söylem analiz çeşidinin İktisat Sosyolojisi çalışmalarında daha uygun bir teknik olacağı söylenebilir.

dinamiğini üst yapıdan altyapıya doğru açıklayan teorileri test etme işlevlerinin olduğu sonucuna varılabilir. Örneğin; Orta-Asya Türki Cumhuriyetlerindeki siyasi totaliter söylemlerin toplum ekonomisine etkilerini inceleyen bir çalışmada hem söylemin geçerliliği hem de sorunsala bağlanmış yapısalcı (*constructivist*) teorilerin²² test edilme imkânı doğacaktır. Örnekte de açıkça görülebileceği üzere bu tip nitel çalışmalarda genellikle yapısalcı bir teoriye bağlanmış çalışma sorunsalı içerisinde söylemin işlerliği de test edilmiştir. Bundan sonraki süreçte ise; bilgisayar destekli nitel veri analizinin nasıl uygulanacağı sorusuna aynı zamanda bir içerik analizi çeşidi olan söylem analizi örneğiyle cevap verilmeye çalışılacaktır.

Bilgisayar Destekli İçerik Analizi

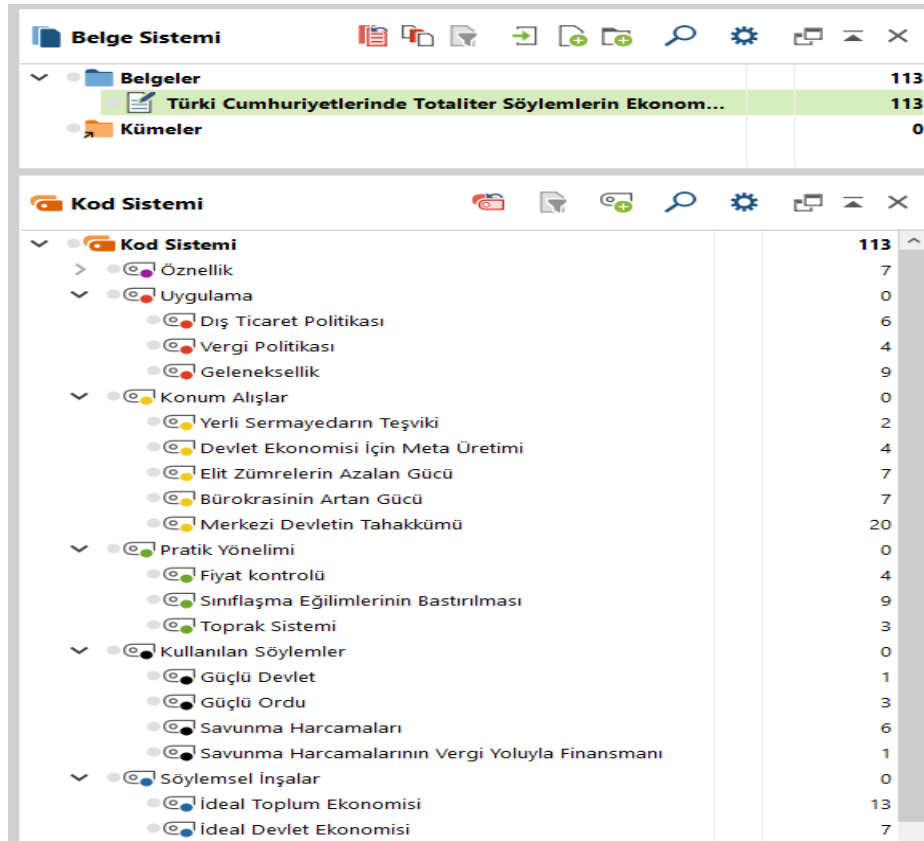
Bu bölümde MaxQDA (2020version) adlı bilgisayar nitel veri analiz programı yardımıyla içerik analizi çeşidi olan bir söylem analizinin nasıl uygulanacağı program ekranından görsellerle anlatılacaktır. Orta-Asya Türki Cumhuriyetlerindeki siyasi totaliter söylemlerin toplum ekonomisine etkilerinin incelendiği nitel çalışma örneği üzerinden bir uygulama yapılacaktır. Orta-Asya Türki Cumhuriyetlerindeki siyasi totaliter söylemlerin yer aldığı iktisadi farkındalığa sahip bir metin betimleyici analize tabii tutulmalıdır. Bu şekilde içerik analizinin ilk aşaması gerçekleştirilmiş olacaktır. İkinci aşama olan kategorik sistematik analiz için betimleyici analizi yapılan ilgili metin Şekil-1’de gösterilen yeni proje aç sekmesinden sisteme yüklenecektir.

Şekil 5. Metnin Sisteme Yükleme Görseli

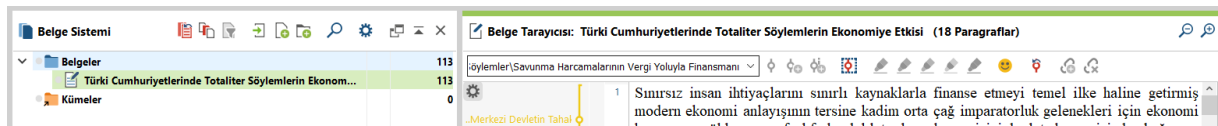
Ardından literatürdeki hangi söylem analiz yönteminin uygulanacağına karar verilmelidir. Bu uygulamada Foucaultcu söylem analiz (FSA) yöntemi uygulanmaya karar verilmiştir. Bu yöntemin tercih edilmesinin sebebi; Foucault ’nun söylemin içtimai alanda iş görme yönünün yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik bir yol izlediğini iddia etmesiyle ilgilidir (Bal, 2016, s.311-315). Ardından Foucault ’nun söylem basamakları olarak ortaya koyduğu 6 basamak kategori olarak atanmıştır. Bunlar Şekil-5’de de görüleceği üzere; (1) Öznellik, (2) Uygulama, (3) Konum Alışlar, (4)Pratik Yönelimi, (5) Kullanılan Söylemler, (6) Söylemsel İnşalar’dır.

²² Daha önceki örneklerde de ifade edildiği gibi yapısalcı teoriler siyasi gücün ekonomik gücü belirlediğine inanmaktadırlar.

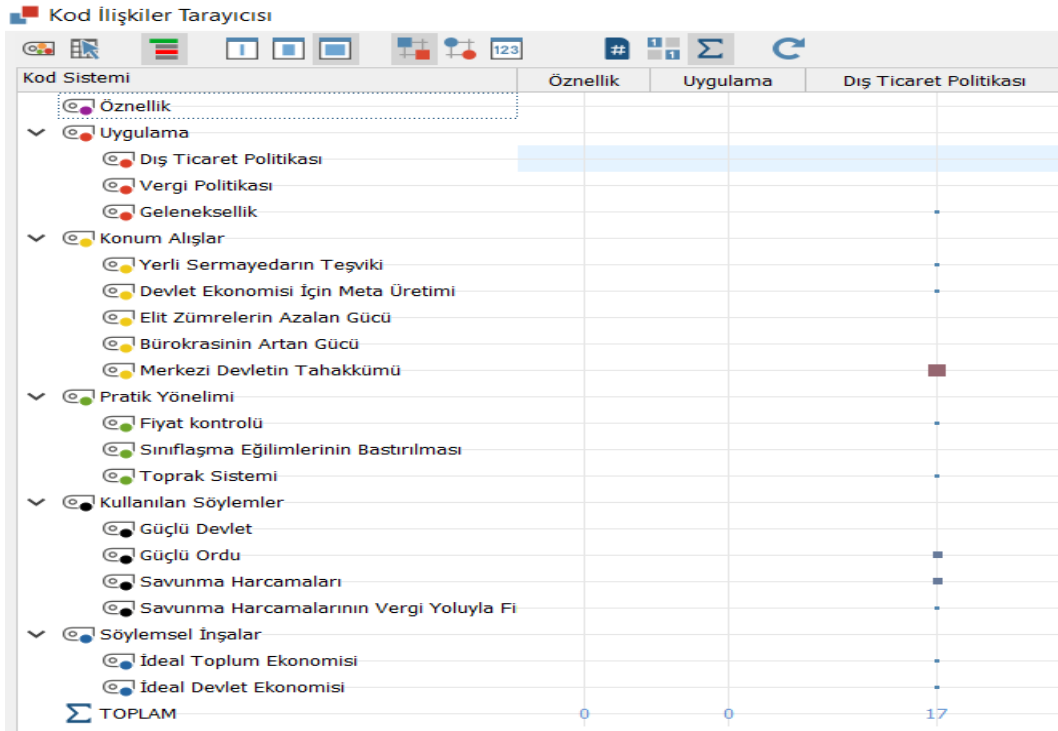
Şekil 6. Kategori ve Kod Oluşturma Görseli

Kategori oluşturma işlemi turuncu renkli kod sistemi linkine sağ tıklanarak oluşturulmaktadır. Daha sonra belirtilen kategorileri temsil eden kodlar oluşturulmalıdır. Bu kodlar aynı zamanda Türkiye Cumhuriyetleri'nin siyasi ve iktisadi zihniyetini temsil eden kavramlardan oluşmalıdır. Bu kavramlardan en az bir tanesi ise muhakkak devletin kullandığı söylemlerden oluşmalıdır. Şekil-6 da görüleceği üzere 3 adet söylem kodlanmıştır. Bir sonraki aşama ise; ilgili metne kod ataması işlemidir. Öncelikle ilgili metin atama tahtasına Şekil-7 de sağ tarafta gösterilen alana kopyalanmalıdır.

Şekil 7. Metnin Atama Tahtasına Kopyalanması Görseli

Şekil-7'de sol kısımda gösterilen belge fareyle çekilip sağ alana bırakılarak ilgili metnin kopyalanma işlemi tamamlanır. Daha sonra atama tahtasına atılan metne sol tarafta görülen kodlar sürüklenerek atama yapılır. Bu noktada özellikle belirtilmelidir ki; atama, kodu çağrıştırdığına inanılan cümlelere yapılmalıdır. Bir cümleye atanılan kod sayısının hiçbir sınırı bulunmamaktadır. Tüm atamalar yapıldıktan sonra Şekil-6'da görülebileceği gibi kodların yanında belli sayılar oluşacaktır. İşte bu sayılar frekansları göstermektedir. Sayı değeri arttıkça ilgili kodun bağlı olduğu kategorinin model içindeki belirleyiciliğinin arttığı anlaşılacaktır. Analiz kısmındaki ikinci önemli nokta ise; kategoriler arasındaki ilişki yoğunluklarının tespiti. Şekil-8'de ilişki yoğunlukları gösterilmektedir.

Şekil 8. Kategoriler Arasındaki İlişki Yoğunlukları Görseli

Sütun ve satır kısmında kategoriler yer almaktadır. Bu kategorilerin kesişim noktasında renkli kare yuvarlaklar gözlemlenmektedir. Bu karelerin rengi açıldıkça ilgili kategoriler arasındaki ilişki yoğunluğunun arttığı anlaşılmalıdır. Sonuç olarak merkezi devletin tahakkümü ile devletin uygulamaları arasında bir korelasyon olduğu görülmektedir. Yine aynı şekilde söylemlerle dış ticaret politikası arasında da yine kuvvetli bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Dolayısıyla bu örnek uygulamada devletin toplum ekonomisini kontrol altına almasında söylemsel basamakların pozitif rolü olduğu sonucuna varılacaktır.

Sonuç

Bu çalışmada gelinen son noktada daha çok yorumsamacı ve anlamacı paradigmlar özelinde yapılan İktisat Sosyolojisi çalışmalarında izlemesi gereken nitel araştırma süreçleri didaktik bir araştırma deseni benimsenerek anlatılmıştır. Çalışmanın öncelikli amacı ilgili alanlarda çalışmalar yapmak isteyen öğrenci ve akademisyenlere yol gösterici niteliği olan bir araştırma makalesi sunmaktır. Çalışmanın bu tarz kılavuzluk niteliği taşıyan diğer çalışmalar arasında belli özgünlüklere sahip olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Bu tarz kılavuzluk niteliği taşıyan çalışmalar genellikle nitel araştırma süreçleri olarak çok daha genel bir perspektifle yapılan çalışmalardır. Bu çalışma ise nitel araştırma alanları arasından İktisat Sosyolojisi alanı özelinde yapılan nitel araştırmalarda izlenecek spesifik yollara temas etmektedir. Ayrıca spesifik alanlarda nitel araştırma süreçlerini ele alan diğer akademik çalışmalarda ise genel olarak nitel araştırma süreçleri bilimsel paradigmlar özelinde ele alınarak incelenmemektedir. Bu çalışmada daha çok yorumsamacı ve anlamacı kuramları benimseyen İktisat Sosyolojisi çalışmalarında nitel araştırma süreçleri ele alınmıştır. Ayrıca didaktik desen gereği yapılan örneklendirmeler alelade olmaktan ziyade kendi içinde tutarlılığa sahip ve doğrudan İktisat Sosyolojisi alanındaki gerçek teori ve durum örneklerinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu özelliği ile çalışma aynı zamanda bu alanda makale yazımının da nasıl yapılacağına dair spesifik bilgilendirmelere de sahiptir. Örneğin; kuramsal çerçevenin nasıl oluşturulacağı İktisat Sosyolojisinin gerçek sorunsal örneklerinden ve kuramlarından referanslı örnekler vermek suretiyle anlatılmıştır. Aynı şekilde metodoloji kısmında da çalışmanın kavramsal çerçevesinin nasıl test edileceği ayrıntılı bir şekilde ortaya koyulmuştur. Çalışmanın alana getirdiği en önemli yeniliklerden bir tanesi de hem söylem analizinin İktisat Sosyolojisi

alanında nasıl kullanılacağını açıklaması hem de bunun bilgisayar destekli nitel veri programıyla nasıl uygulanacağını göstermesidir. Bu alandaki literatürde bilgisayar destekli içerik çözümlmelerine rastlanılmasına rağmen İktisat Sosyolojisi alanında söylem analizinin nasıl yapılacağını dair başka bir çalışmaya rastlanılmamaktadır.

Kaynakça

- Agafonoff, N. (2006). Adapting ethnographic research methods to ad hoc commercial market research. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 9(2), 115-125. <http://dx.doi.org/10.1108/13522750610658766>
- Barker, C. ve Galasinski, D. (2001). *Cultural studies and discourse analysis: a dialogue on language and identity*. New York: Sage Pub.
- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Bal, H. (2014). *Sosyolojide yöntem ve araştırma teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Bozkurt, V. (2013). *Değişen dünyada sosyoloji*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Cassel, C. ve Symon, G. (2004). *Essential guide to qualitative methods in organizational research*. New York: Sage Pub.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Demir, H. ve Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik bir analiz ile yönetim düşünce sisteminin incelenmesi. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 91-114. <https://doi.org/10.18394/iid.395214>
- Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis: A user-friendly guide for social scientists*. London: Routledge.
- Dobbin, F. (2005). Comparative and historical approaches to economic sociology. (N. J. Smelser & R. Swedberg Eds.). *In The Handbook of Economic Sociology* (pp.26-48). New York: Russell Sage Foundation.
- Donovan, J. (2009). *Feminist Teori: Amerikan feminizminin entelektüel gelenekleri*. (Çev. A. Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elliot, J. (1991). *Action research for educational change*. Buckingham: Open University Press.
- Heiskala, R. (2007). Economy and society: From parsons through habermas to semiotic institutionalism. *Theory and Methods*, 46(2), 243-272. <https://doi.org/10.1177/0539018407076648>
- Kaymakçı, Ö. B. (2015). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarihi-düşünsel bir deneme: Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Lune, L. B. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Çev. H. Aydın). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research*. New York: Sage publications.
- Neuman, W.L. (2007). *Toplumsal araştırma yöntemleri* (Çev. S. Özge), İstanbul: Yayın Dünyası.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev. M. Bütün). Ankara: Pegem Yayınları.
- Potter, J. ve Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.
- Skocpol, T. (2002). *Sosyolojinin tarihsel imgelemi* (Çev.:A. Fethi). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Skocpol, T. ve Somers, M. (1980). The uses of comparative history in macrosocial inquiry. *Comparative Studies in Society and History*, 22(2), 17197. <https://doi.org/10.1017/S0010417500009282>
- Sözen, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, mübadele, bilgi, güç ve refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Sığırı, Ü. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Süleymanoğlu Kürüm, R. (2021). Uluslararası ilişkilerde nitel yöntemlerle makale yazımı: Vaka analizi ve incelikleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42(1), 149-169. <https://doi.org/10.30794/pausbed.801518>
- Stebbins, R. A. (2001). *Exploratory research in the social science*. Thousand Oaks: Sage.
- Swedberg, R. (1991). Major traditions of economic sociology. *Annual Review of Sociology*, 17, 251-276. Erişim adresi: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.so.17.080191.001343>
- Tonkiss, K. (2006). Analysis text and speech: content and discourse analysis. C. Seale (Ed.). In *Researching Society and Culture*. (pp. 367-383). London: Sage.
- Veblen, T. (1990). *The Place of science in modern civilization and other essays*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Wodak, R. (2001). What cda is about—a summary of its history, important concepts and its developments. (Ed.:W. R. ve M. Meyer). *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp. 1-13). London: Sage Publications.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, C. (2020). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, F. (2012). İktisat, kurumsal iktisat ve iktisat sosyolojisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (45), 1-17. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9549/119267>.
- Yin, R. K. (2002). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Zafirovski, M. (2004). Paradigms for analysis of social institutions: a case for sociological institutionalism. *International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie*, 14(3), 363-397. <https://doi.org/10.1080/0390670042000318250>.

Extended Abstract

Purpose

The purpose of the study is to explain the qualitative research process through a frame that can be used as a guideline for the students and scholars who would like to work in the field of economic sociology. A good part of the sociological studies is constituted of the works focusing on hermeneutics and interpretive paradigms. The reason for this relies on the nature of the positivist paradigms that explain the functioning of the economy rather through automatic stability mechanisms. As a consequence of this tendency of the positivist approach, the quantitative research methods were preferred rather than the qualitative research methods. For reinforcing the guideline character of this study, it is attempted to present a didactic approach in the examples of theory and problematics that are handled. In order to provide a better understanding of the examples, exemplary problematics that can be used only in the field of economic sociology are analysed. Furthermore, research questions are considered in a detailed way to show how to match with economic sociology theories.

Design and Methodology

In this study, the mission of being a guideline to be adopted is taken in consideration in the determination of research design and methodology. In this perspective, first the design has been adopted among the qualitative research designs. The qualitative research designs that can be used in the qualitative researches having the mission of guideline are mentioned in Keegan (1993)'s instructional designs. These are (1) Socratic Design (2) Didactic design (3) Inquiry design and (4) Discovery designs. Among these designs, the didactic design which

that explains to the reader the facts, phenomenon and theories with examples has been chosen. The other designs are also explained partly. It is put into light that a catechistic method of teaching or learning is inherent in the Socratic method concerning a fact or phenomenon. It is identified in the Socratic method that the reader solves himself the problematic in his own merits gradually by using his knowledge and experiences coming from the past. Secondly it is mentioned of the character of the inquiry method that brings the reader or the person who wishes to learn in the position of leading actor. Finally, information is provided about the discovery design. The most typical characteristic is that the reader starts on his own the learning process. The subject wishing to learn or the reader suggest a proposal that invokes the cause and effect relation. At the last step, the tutorial attempts to inform the reader by making some reasoning.

In this study through which the didactic design shall be adopted the data shall be provided from primary and secondary sources via reviewing the documents. Generally, it is made use of the literature arising from the qualitative research methods that can be used in the social sciences. Distinctively the principal field of interest of this study is constituted of the qualitative research methods used in sociology. It appeared in this way how, can be tested, the theories in conformity with the hermeneutics and interpretive paradigms focusing on the literature of the economic thought that considers the nature of the economic behaviour in the social context. The design of the didactic research is constituted of some phases. First of all, it is explained how the conceptual framework shall be created. The creation of the conceptual framework as well is divided in itself in three parts. First of all, some examples of problems in qualitative studies in the field of sociology are given. Secondly it is put emphasis on the requirement of asserting the importance of the problem within the literature. Finally the phase at which the problem of the study is put forth in the theoretical context. It is attempted to give an answer in this way to the question how the conceptual framework shall be constituted. After clarifying the conceptual framework, it is explained in terms of process with which qualitative methods it should be tested. The design of this process is constituted of three main steps. These are (1) The research design, (2) Data collection technique and (3) data analysis technique. In this study that adopts the didactic method, the findings obtained hold some qualifications setting forth the functionality of the qualitative research methods in the field of economic sociology. Furthermore, the method of obtaining findings through specific data analysis technique, that is commonly used for the other research designs, is not a method used in these types of research designs. In this perspective, the findings obtained in the study is constituted of the clusters of compatible relations between economic sociology and the method.

Research Limitations

The qualitative research process that is used through qualitative research methods within the scope and purpose of this study has been limited to the researches worked solely in the field of economic sociology. Furthermore, the attention has been put on the examples of studies that adopt hermeneutics and interpretive paradigms among the studies undertaken in this field. Positivist, critic, discovery theories have been kept partly out of the study's scope. The qualitative research processes that can be used accordingly have been presented with a specific point of view. It is revealed that the case study in the qualitative research design and the comparative historical research designs are compatible with the studies carried out in the field of economic sociology. On the other hand, the alternative research method designs have been partly explained. Then the data collection techniques have been made clear. Among the data collection instruments emphasis has been put on document review. The most important reason to this is that historical sociology occupies an important position in the field of economic sociology that involves hermeneutics and interpretive paradigms. It is put forth that through historical comparative design that has a high degree of awareness in the field of historical sociology the only data collection technique is the document review. Finally, some limitations have been determined for the methods of qualitative data analysis. The data analysis techniques that are compatible with

studies having comparative historical design and case study. Accordingly, content analysis and discourse analysis have been explained. In the chapter dealing with the computer assisted data analysis it has been explained solely how discourse analysis shall be applied to sample cases.

Implications

It is observed that these studies that consider the sociological research process and hold the character of guideline have been designed with a more general perspective. On the other hand, this study mentions the specific ways to be followed in the qualitative researches carried out particularly in the field of economic sociology. Furthermore, in reason of the fact that didactic design is adopted; the problem samples that are handled, rather than holding general qualities have been transmitted in a way to contain a certain internal consistency set-up. In the set-up in question it has been directly based on the real theory and case samples in the field of sociology. Holding these qualifications, the study contains specific instructions that indicate how articles should be written on this field. For example, emphasis is put on the problematic how the conceptual framework shall be constituted. Accordingly, samples referring to the real samples of the economic sociology and its theory. In the methodological part it has been put into light in a detailed way how the conceptual framework of the study shall be tested. Another contribution of this study to the literature is the clarification it brings to how the discourse analysis shall be used in the field of economic sociology and shows how the computer assisted qualitative data program shall be applied. In spite of the fact that computer assisted content analysis can be found in the literature in this field, a work that shows how the discourse analysis shall be done is not present in the field of economic sociology.

Araştırmacı Katkısı: Onur DÜNDAR (%100).